

posibnyk. [Pedagogy of musical perception]. Kyiv.

15. Fadeeva, M. P. (2000). *Razvuyte muzykalno-estetycheskoi kulturyi podrostkov vuslovyakh dopolnytelnoho obrazovaniya*. [Development of the musical and aesthetic culture of adolescents in the conditions of additional education]. Tambov.

16. Fursenko, T. (2007). *Analiz suchasnoho stanu pozashkilnoi roboty z pidlitkamy u sferi muzyky*. [Analysis of the current state of extracurricular activities with adolescents in the field of music]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СИРОЄЖКО Ольга В'ячеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Миколаївського Міжнародного класичного університету ім. Пилипа Орлика.

Наукові інтереси: методика викладання гри

на народних інструментах у закладах позашкільної освіти, формування творчої особистості засобами мистецтва, вплив музичного мистецтва на підлітків.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SYROEZHKO Olga Vyacheslavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Mykolayiv International Classical University named after Pylyp Orlyk.

Circle of scientific interests: methods of teaching playing folk instruments in out-of-school education, the formation of a creative personality through art, the impact of music on adolescents.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021 р.

УДК 373

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-195-123-127

СВЕЩИНСЬКА Наталя Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва та методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1290-136X>
e-mail: pednauk@gmail.com

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В ПРАКТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Феномен культури як другої природи, котра створена людиною і в свою чергу є її витвором, постійно викликає до життя безліч теорій, які намагаються розібратися в розмаїтості культур, визначити закономірності її розвитку. Вони пояснюють особливості культурно-історичного процесу, роль, яку відіграє мистецтво та його інтегративна частина – музика, що виступає необхідним компонентом пізнання і ціннісного осмислення навколишнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе місце у дослідженнях Б. Асаф'єва й О. Лосєва, у музикознавчих працях сучасних дослідників М. Лобанової, В. Медушевського, Є. Назайкінського, А. Соколова, В. Холопової, Ю. Холопова, Т. Чередниченко та інших розглядаються різні аспекти осмислення музики як феномена мистецтва: психологічні аспекти її сприйняття; коло естетичних та аксіологічних питань, пов'язаних із особистісно-ціннісним ставленням до неї.

Якщо інтерпретувати аксіологічні ідеї сучасних дослідників (І. Бех, В. Дряпіка, А. Кир'якова, О. Рудницька, Р. Шульга та ін.) на світ музичних цінностей [2; 3; 4; 5; 6], то

поняття «орієнтація» буде означати процес, що розпочинається із засвоєння зовнішньої музичної форми через «появу переживань» (О. Лосєв) – до катарсису, до діалогічного спілкування, яке надає можливість адекватно сприймати музичне повідомлення автора.

Сформовані в педагогіці механізми орієнтації на цінності вступають у протиріччя з регламентувальною діяльністю педагогів, які продовжують пропонувати засоби засвоєння світу «в готовому вигляді», що перешкоджає розгортанню процесу сходження самої особистості до цінностей життя і культури.

Метою статті є визначення етапів процесу формування ціннісних орієнтацій особистості в практичній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практична діяльність з формування ціннісних орієнтацій особистості в музичній педагогіці можна визначити як становлення творчої особистості, котра прагне до цілісного осягання музичного простору, відбувається в декілька етапів, кожен з яких відповідає періодизації процесу формування ціннісних орієнтацій особистості.

Перший етап, відповідний періоду адаптації, уможливає визначення проблеми, усвідомлення значущості і виявлення

необхідності її постановки в умовах сучасного освітнього процесу. Цей етап ґрунтується на прагненні проникнути в сутність досліджуваних процесів за таким алгоритмом: вивчення й аналіз проблеми в науковій літературі, розгляд педагогічного аспекту проблеми, вивчення філолофсько-психологічного аспекту даної проблеми, аналіз низки сучасних педагогічних художніх технологій, аналіз музичних процесів ХХ – початку ХХІ століть та їхньої співвіднесеності із сучасним педагогічним процесом; формулювання концепції діалогічної парадигми у формуванні цілісного музичного світогляду молоді.

Другий етап (період становлення) – це етап втілення творчо-пошукового задуму, що визначився раніше. На цьому етапі є можливість простежити механізм формування ціннісних орієнтацій у процесі освоєння сучасного музичного мистецтва в умовах природного освітнього процесу; визначити складності та протиріччя, що виникають у даному процесі; розглянути принципи освоєння семіосфери музики й вичленити етапи сходження особистості до справжніх музичних цінностей на конкретному художньому матеріалі; визначити основні завдання кожного етапу сходження особи до музичних цінностей; в практичній навчально-виховній діяльності порівняти результативність нормативного й аксіологічного підходу до музично-педагогічного процесу; активізувати за допомогою механізмів орієнтації здатність особистості до саморозвитку, домагаючись максимального її самовираження; забезпечити творчу парадигму – «педагог-студент» – як колективного суб'єкта, що здійснює спільне творче осягнення музичних цінностей.

Третій етап індивідуалізації висуває такі завдання: усунення виявлених раніше протиріч; доробка й корекція запропонованих методик; визначення комплексу заходів, що оптимізують освітній процес; підготовка експериментальної програми формування ціннісних орієнтацій особистості в музичному просторі сучасності.

На всіх етапах процесу простежується принцип діалектичної взаємодії раніше набутих знань і здобутого досвіду, постійного співвіднесення традиції і новації на шляху до рівноваги антитези, відходу від полярності у пошуках «діалогічної істини». Основна спрямованість вивчення означеного процесу – забезпечення прогностичної функції в музично-педагогічному процесі, для чого протягом усіх етапів розглядаються як ключові, так і суміжні аспекти проблеми.

На етапі практичної діяльності з формування ціннісних орієнтацій особистості відбувається робота в чотирьох напрямках: лекції, семінари, індивідуальні заняття, концертно-просвітительська діяльність з використанням нових підходів у викладанні дисциплін, але мета – максимальна самореалізація особистості у власній практичній діяльності в процесі проходження педагогічних практик у загальноосвітніх закладах.

У лекційній діяльності пропонуються нові концептуальні підходи до проблем музично-педагогічної освіти й розкрито поняття – «ціннісний аналіз» як одна з граней «цілісного аналізу» (В. Цуккерман) [8]. Сформульовано концепцію діалогічної парадигми: відмова від дихотомії «педагог – студент» для переходу до тріади «педагог – студент – співпереживання» і надалі – до тетрактиди «педагог – студент – співпереживання – співтворчість». Іншими словами, цей перехід здійснюється через співпереживання і співтворчість, де визначається новий вид спілкування – діалог.

Особливість такого підходу полягає в тому, що пропонується аналізувати сильні та слабкі аспекти поданих методик, здійснювати їхній порівняльний аналіз, будувати свою гіпотетичну «ідеальну» музично-педагогічну модель і виносити її для обговорення на семінарські заняття. Зазначений підхід перетворює освітній процес у захопливу інтелектуальну діяльність – найсильніший стимулятор творчої фантазії й уяви особистості. Слід підкреслити, що доміантним має бути особистісно-ціннісний підхід, що дає змогу набувати досить великий обсяг знань і вмінь.

Орієнтація на аксіологічні виховання й освіту особистості додає особливих рис і семінарській роботі. Тут за дотриманням принципу еволюційно-синергетичного підходу до осягання цілісного музичного простору, ціннісного осмислення музично-педагогічних процесів аналізується інтонаційна природа музики, її семіосфера й ціннісне осмислення музичної форми.

На семінарських заняттях з максимальним залученням активної самостійної діяльності на конкретних музичних прикладах формуються уявлення: про музику як про систему, що саморозвивається, і про місце музично-педагогічної освіти в ній; про музичний розвиток; про логіку «припливу-відливу» (Б. Асаф'єв) [1] у музиці; про взаємостосунки «сучасного Світу і Художника ХХ століття»; про взаємозалежність ціннісного осмислення традиції і новації; про поетапне сходження до

музичних цінностей; створення творчої парадигми з колективним суб'єктом (педагог + студент) в аксіосфері музики. В атмосфері діалогічного спілкування обговорюються евристичні можливості еволюційних методик, розглядаються процеси музично-педагогічної освіти, міждисциплінарні, міжпредметні зв'язки, множинність дефініцій у визначенні сутності музики, співвідношення реального життя і буття мистецтва, проблеми сприйняття, втілення і перевтілення художнього образу та інші. Особлива увага на семінарських заняттях приділяється проблемі сприйняття художнього твору, зміні ціннісних доміант у процесі розвитку музичної культури, формуванню музичного світогляду як системи цінностей, що доповнює систему музичних уявлень у загальному цілісному процесі пізнання.

Єдність виконавської й педагогічної підвалин у музичній освіті незмінно прослідковується в лекційній і семінарській роботі, де апробуються власні підходи (як у ролі слухачів, так і виконавців).

Для розширення та поглибленого вивчення сучасного музичного простору пропонується введення до навчального плану дисципліни за вибором «Від Баха до року – діалог у часі й просторі», яка розроблена для додаткового опанування стилями, жанрами і напрямками музичного мистецтва минулих століть та сучасного музичного простору та сприяє формуванню виконавського й педагогічного репертуару за основними аспектами музично-педагогічної діяльності особистості [7].

У першому розділі даної дисципліни на конкретному матеріалі аналізуються основні принципи жанрово-стильових, інтонаційно-стильових, асоціативних підходів, концепції діалогічного спілкування, напрямки трансформації стилю і жанру в панорамі сучасного мистецтва, визначені параметри виконавського й педагогічного аналізу.

Другий розділ предмету присвячений поліфонії як одному з найважливіших засобів музичного вираження і спілкування, що сприяє розвитку музичного інтелекту майбутнього педагога-музиканта. Особлива увага приділяється розвитку музичного мислення, установці на єдність емоційного та раціонального сприйняття поліфонії (як живої мови й здатності до усвідомлення багатоаспектного світу музики).

Третій розділ означеного курсу присвячений вивченню місця і ролі великої форми в архітектонічному баченні музичної тканини, шляху розвитку великої форми в музиці ХХ століття, проблеми, що виникають при освоєнні творів великої форми.

Четвертий розділ розглядає інструментальну мініатюру як засіб емоційного впливу на музично-художнє формування творчої особистості. У цьому розділі етюди подані не тільки як засіб освоєння сучасної музики, але і як певний вид інструментальної мініатюри, де віртуозні завдання тісно переплетені з музично-художніми.

У даній розробленій дисципліні визначені пріоритетні напрямки в доборі виконавського й педагогічного репертуару, котрий ставить за мету виховання гармонічної, творчої особистості, яка прагне до пізнання творчого переосмислення і перевтілення художніх образів і знаходження цілісних уявлень про музичний світ. Для аналітичного дослідження подані різні інструментальні школи (І. Гофман і Г. Нейгауз, А. Корто і М. Метнер, В. Ландовська, А. Рубінштейн і К. Ігумнов, С. Фейнберг і М. Лонг, Б. Яворський і Я. Мільштейн). Подібна аналітична діяльність дає можливість студентам самостійно обирати краще, що набуто інструментальними школами різних країн і часів. Особливості різних педагогічних концепцій, їхні ціннісні доміантні містять серйозний матеріал для формування індивідуальних музично-педагогічних моделей.

У ході вивчення даної дисципліни, пропонуються практичні завдання з опанування музичних творів традиційних шкіл та новаторських прикладів, самостійно вивчених творів та опрацьованих досконало з викладачем. В обох випадках робота студентів оцінюється позитивно – і в разі самостійного (часто дуже недосконалого й спірного аналізу), і в разі вивчення студентами бездоганно виконаних праць відомих музикознавців. Це не означає, що студентам, які бажають самостійно працювати над сучасними творами, забороняється користуватися дослідженнями видатних музикознавців. Проте принцип осягання музичного твору, зворотно традиційному, відрізнявся. Так, приймався варіант: спочатку самостійно вивчити конструктивну й знакову межу зовнішньої форми твору, ввійти до кола художніх образів автора, «пережити» разом із ним події, що відбуваються у цьому колі, переосмислити їх, переоцінити для себе, виробити до них особистіно-ціннісний підхід, «з'єднатися» з автором в акті співтворчості, скласти з ним діалогічну парадигму, й тільки досягнувши розуміння, звернутися до порівняльного аналізу своєї позиції стосовно твору й позицій інших музикантів, котрі іноді рекомендують еталон. У такому варіанті вивчення твору можна уподобати з пошуком

скарбу, що вимагає від дослідника напруги всіх його розумових і фізичних сил. У першому ж випадку (у контрольній групі, де студенти орієнтувалися на норму) є і ключ, й адреса: зостається тільки взяти готове. І хоча результат може бути відмінний і навіть зекономлено час, але краса пошуку та радість відкриття будуть втрачені.

Для освітнього процесу, що ставить за мету не тільки розширити знання і навчити вмінь, але й виховати творчу особистість, така послідовність подій освоєння музики взагалі й сучасної музики, зокрема, здається найбільш продуктивною. Більше того, виробивши свою концепцію, усвідомивши музичний твір зсередини, особистість вступає в діалог із такими видатними музикантами, як Б. Асаф'єв або Б. Яворський, перевіряє себе, радіє збігові ідей або, навпаки, відстоює в діалозі свою власну позицію, здобуваючи вміння полемізувати, аргументувати, коригувати свою позицію, визнавати свої помилки й робити наступний крок до саморозвитку та самовдосконалення.

Парадоксальність творчо-орієнтованої музичної педагогіки часом полягає в тому, що для виховання творчої особистості варто дозволити їй «відкривати велосипед», знову й знову проходячи шлях, уже пройдений іншими дослідниками, такий вид діяльності полягає саме в різних установках: а) установка на освоєння через норму (тобто регулювання ззовні); б) установка на освоєння через цінність (тобто регулювання зсередини).

Таким чином, можна стверджувати, що теоретичні передумови формування ціннісних орієнтацій особистості на практиці в освітньому процесі виконують триєдине завдання музично-педагогічної освіти – розширити знання, навчити засобів та вмінь їх здобуття і застосування та виховати через формування системи цінностей творчу особистість. Так, якщо перша складова – обсяг знань – є спільною для всіх, а друга характеризується певними параметрами (нормативним або ціннісним підходом, рівнем пошукової активності, ступенем вияву особистісного підходу, рівнем музичних потреб, різними уявленнями про самореалізацію), то третя складова (як природний результат двох попередніх) являє собою неабиякий інтерес. Вона засвідчує, наскільки художня практика є значущою в освітньому процесі музичної педагогіки.

Практична робота в процесі формування ціннісних орієнтацій особистості через освоєння сучасного музичного мистецтва проводиться в межах індивідуальних занять, семінарській і концертно-лекційній діяльності. Вона містить такі напрями:

розвиток поліфонічного слуху; структурний підхід до освоєння великих музичних форм сучасної фортепіанної музики; вивчення поліваріативності жанру фортепіанної мініатюри й перетворення жанру етюд; освоєння в практичній роботі асоціативного, жанрово-стильового й інтонаційно-стильового підходів; опрацювання нових прийомів звуковидобування (усвідомлення їхнього генезису); розвиток тембрового слуху й спроможності сприйняття поліфонії пластів; роботу над технікою педалізації; опрацювання музичного тексту й контексту; вивчення художньої ролі фактури та її перетворення; роботу над розвитком музичної пам'яті; постановку й способи розв'язання проблеми «читання» музичного тексту «без посередників», тобто оволодіння навичками роботи над музичним текстом без інструменту; роботу з визначення інтерпретаційних меж, застосування засобу інверсії, тобто доказу від зворотного; побудова на основі виконавського аналізу гіпотетичної виконавської моделі на фазі візуального ознайомлення з музичним текстом без посередництва – інструмента; перевірка гіпотетичної моделі в практичному освоєнні музичного твору; побудова гіпотетичної педагогічної моделі на підґрунті методів педагогічного аналізу; перевірку побудованої моделі в реальній практичній діяльності; порівняльний аналіз та обговорення різних інтерпретаційних і педагогічних моделей, запропонованих студентами, пошук оптимальних шляхів освоєння музичного твору; «опір матеріалу» у виконавській і педагогічній діяльності (у трактуванні музичного твору як органічно-цілісної освіти); визначення поняття успіху (як оволодіння цілісністю музичного світу).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування ціннісних орієнтацій особистості в практичній діяльності ґрунтується на концепції діалогічного спілкування і розраховується на формування ціннісних орієнтацій особистості. В процесі освоєння сучасного музичного мистецтва, будується через застосування асоціативного, жанрово-стильового й інтонаційно-стильового підходів. Сукупність цих підходів утворює еволюційно-синергетичний метод, який трактує об'єкт дослідження – музичну культуру – як систему, що саморозвивається, а суб'єкт – особистість, котра формується – як саморозвивальну та самонастроювальну систему. Формування механізму орієнтацій є одночасно й формуванням механізму самонастроювання, що дозволяє співпереживати, а вже звідси відкривається шлях до співтворчості.

Таким чином може бути досягнуто єднання практичної діяльності з освоєння сучасного музичного мистецтва через її ціннісне осмислення та здійснений вихід на діалогічне спілкування в освоєнні музичного простору. У зазначеному процесі задіяний механізм формування орієнтацій особистості в музичному просторі сьогодення, що містить творчий пошук, оцінне осмислення, оцінювання, що складається не тільки з оцінки твору, але й супроводжується самопостереженням, самооцінкою, самоконтролем, що, у свою чергу, й визначало вибір власних шляхів, тобто вводило механізм проєкції, який вінчає процес формування ціннісних орієнтацій особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. М.-Л. : Музыка, Ленингр. отд., 1965. 151 с.
2. Бернс Р. Развитие «я-концепции» и ее воспитание. М. : Прогресс, 1986. 422 с.
3. Дряпіка В.І. Орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури (соціально-педагогічний аспект). Київ Кіровоград: Державне Центрально-Українське вид-во, 1997. 215 с.
4. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта. Київ: «Ліра», 2000. 227 с.
5. Дряпіка В. І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта. Київ: «Ліра», 2000. 227 с.
6. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості: Проблеми сучасної педагогічної освіти. К. : ІЗМН, 1998. 248 с.
7. Свещинська Н. В. Новый образ фортепiano в сучасній музичній культурі. Навчальний посібник для студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. 56 с.
8. Цуккерман В. А. Целостный анализ музыкальных произведений и их методика // Интонация и музыкальный образ. М. : Музыка, 1965. С. 264–320.

REFERENCES

1. Asafiev, B. V. (1965). *Yzbrannye stat'y o muzykal'nom prosveshchenyy u obrazovanyy*. [Selected articles on music education]. Moskva.
2. Burns, R. (1986). *Razvytye «ya-kontseptsyy» u ee vospytanye*. [Development of "self-concept" and its education]. Moskva.
3. Dryapika, V. I. (1997). *Oriyentatsiyi*

student-s'koyi molodi na tsinnosti muzychnoy kul'tury (sotsial'no-pedahohichnyy aspekt). [Orientations of student youth on the values of musical culture (socio-pedagogical aspect)]. Kyiv Kirovohrad.

4. Dryapika, V. I. (2000). *Teoriya i praktyka formuvannya tsinnisnykh oriyentatsiy pedahohamuzykanta*. [Theory and practice of formation of value orientations of a teacher-musician]. Kyiv.
5. Dryapika, V. I. (2000). *Teoriya i praktyka formuvannya tsinnisnykh oriyentatsiy pedahohamuzykanta*. [Theory and practice of formation of value orientations of a teacher-musician]. Kyiv.
6. Rudnytska, O. P. (1998). *Muzyka i kul'tura osobystosti: Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity*. [Music and personality culture: Problems of modern pedagogical education]. Kyiv.
7. Sveshchinskaya, N. V. (2002). *Novyy obraz fortepiano v suchasniy muzychniy kul'turi. Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv muzychno-pedahohichnykh fakul'tetiv vyshchyykh navchal'nykh zakladiv*. [A new image of the piano in modern musical culture. A textbook for students of music and pedagogical faculties of higher educational institutions]. Dnepropetrovsk.
8. Zuckerman, V. A. (1965). *Tselostnyy analiz muzykal'nykh proyvedenyy u ykh metodyka // Yntonatsyya u muzykal'nyy obraz*. [Holistic analysis of musical works and their methods // Intonation and musical image]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СВЕЩИНСЬКА Наталя Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва та методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування ціннісних орієнтацій особистості в освітньому процесі у вищих навчальних закладах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SVESHCHYNSKA Natalia Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Music Art and Methods of Music Education of the Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the formation of value orientations of the individual in the educational process in higher education.

Стаття надійшла до редакції 22.03.21 р.